

10. НАРЕЧИЯ

10.1. ФУНКЦИЯ НА НАРЕЧИЯТА

Наречията са неизменяеми думи (само че някои от тях се степенуват, виж 10.6 по-долу), които поясняват (модифицират) отделни думи или цели изречения.

Наречия, отнасящи се към изречение

Наречия, които се отнасят към изречение, имаме например в:

Ukratko, cilj je postignut. (С две думи, целта е постигната)

Srećom niko nije povređen. (За щастие, никой не пострада)

Vi ste verovatno negde pogrešili (Вие, вероятно, някъде сте сгрешили)⁵⁴.

Наречието най-често поясняват **глагола**, както в:

Svedok je govorio tiho i ubedljivo.

(Свидетелят говореше тихо и убедително)

а също така може да пояснява и **прилагателно**, както в:

Zaključak je potpuno jasan. (Заклучението е напълно ясно)

54 Такива наречия някои граматичи причисляват към частиците (виж 13.1), но с това частиците стават несъразмерно голяма категория. Основание за причисляване към наречията виждаме в това че много наречия, отнасящи се към изречения, възникват от среден род на прилагателни, т.е. както онези, които поясняват отделни думи (виж 10.2): такива са *verovatno*, *očigledno*, *sigurno*, *nesumnjivo*, *neosporno*, *navodno*, *jednostavno*, *konačno* и други. Често пъти едно и също наречие, в зависимост от контекста, може да пояснява изречение (напр. *To jednostavno nije tačno*) или отделна дума (напр. *Zadatak se rešava jednostavno*).

или друго **наречие**, както в:

Vratio se *vrlo* rano. (Върна се много рано)

Освен това, наречията за количество могат да стоят пред съществителни или местоимения-съществителни, за което виж следващия раздел.

10.2. ЗНАЧЕНИЕ НА НАРЕЧИЯТА

Класификация според значението

Според значението си наречията обикновено се делят на:

- наречия за **място**, напр. *ovde* (тук), *tamo* (там), *blizu* (близо), *gore* (горе), *dole* (долу), *uvis* (нагоре), *napred* (напред), *naokolo* (наоколо), *mestimično* (тук-там, на места) и т.н., заедно с въпросителните наречия като *gde* (къде), *kud(a)* (накъде), *odakle* (откъде) и т.н.;

- наречия за **време**, напр. *sad(a)* (сега), *nekad(a)* (някога), *sutra* (утре), *dugo* (продължително), *davno* (отдавна), *često* (често), *odmah* (веднага), *večeras* (тази вечер), *zimi* (зиме, през зимата), *noću* (нощем), *lane* (лани, миналата година), *povremeno* (периодично, от време на време) и т.н., заедно с въпросителните наречия като *kad(a)* (кога), *otkad(a)* (откога), *dokle* (докога) и т.н.;

- наречия за **начин**, напр. *tako* (така), *nekako* (някак), *uspešno* (успешно), *pažljivo* (внимателно), *lako* (лесно), *neprimetno* (незабележимо), *junački* (героично), *stoječki* (стоешката, стоешком) и т.н., заедно с въпросителното *kako* (как);

- наречия за **количество**, напр. *malo* (малко), *mного* (много), *potalo* (по малко), *nekoliko* (няколко), *suviše* (прекалено), *dosta* (доста), *sasvim* (съвсем), *nedovoljno* (недостатъчно) и т.н., заедно с въпросителното *koliko* (колко);

- наречия за **причина**, напр. *zato* (затова), *otuda* (оттук, следователно, поради това), *stoga* (затова, поради това) и т.н., заедно с въпросителното *zašto* (защо).

Наречия пред съществителни

Неопределено (неброимо) количество в сръбски много по-често се изразява с наречия за количество, след които стоят съществителни или местоимения-съществителни в генитив, отколкото с прилагателни, напр. *mного ljudi* (много хора), *malo vode* (малко вода), *previše uzbuđenja* (прекалено много вълнения), *nekoliko pisama* (няколко писма), *mного toga* (доста), *dosta svega* (стига) и подобни.

10.3. НАРЕЧИЯ СПОРЕД ПРОИЗХОДА

Наречия от прилагателни

Повечето наречия са възникнали от други части на речта. Онези, които са произлезли от прилагателни, най-често имат формата за среден род единствено число на прилагателните, напр.:

ПРИЛАГАТЕЛНО	НАРЕЧИЕ
<i>brz</i> avion (бърз самолет)	<i>brzo</i> leti (бързо лети)
<i>lepa</i> devojka (хубаво момиче)	<i>lepo</i> si govorio (губаво си говорил)
<i>daleko</i> mesto (далечно място)	<i>odlazim</i> daleko (заминавам далеч)
<i>mirno</i> dete (мирно (спокойно) дете)	<i>sedi mirno</i> (седи мирно (спокойно))

Така възникват и от минали страдателни причастия, напр.

opravdano (се буні) (основателно (се възмущава)), *preterano* (*glasan*) (прекалено (шумен)), *uvređeno* (обидено), *oduševljeno* (въодушевено) и подобни.

Наречията от прилагателни на *-ski* (*-čki*, *-ški*) са равни на мъжки род единствено число на прилагателните (с кратко крайно *-i*, вместо дълго), напр. (*borio se*) *lavovski* ((биеше се) лъвски), (*on živi*) *carski* ((той живее) царски), *matematički* (*tačan*) (математически (точен)), *vraški* (*teško*) (дяволски (трудно)).

10.4. АДВЕРБИАЛНИ СИСТЕМИ

Основи *ov-*, *t-*, *on-*

Много наречия имат обща основа с **местоимения**.

Тройната система, която видяхме при показателните местоимения с основи *ov-* (за близост до говорителя), *t-* (за близост до събеседника) и *on-* (за отдалеченост и от двамата), се появява и при наречията за място:

<i>gde?</i> (къде)	<i>ovde</i> (тук)	<i>tu</i> (тук)	<i>(onde)</i> , <i>tamo</i> (там)
<i>(kamo?)</i> , <i>kud(a)?</i> (къде, накъде)	<i>ovamo</i> (тук, насам)	<i>tamo</i> (там, натам)	<i>onamo</i> (там, натам)
<i>kud(a)?</i> (откъде, накъде) (= <i>kojim</i> <i>putem?</i>) (по кой път, в коя посока)	<i>ovuda</i> (оттук)	<i>tuda</i> (нататък)	<i>onuda</i> (натам, нататък)

Наречия за място

Както се вижда от въпросителните наречия в първата колона, наречията в първия хоризонтален ред показват

място в пространството (напр. *Ja sam ovde* (Аз съм тук)), онези във втория ред – цел на движение (напр. *Dođi ovamo* (Ела насам (тук)), онези в третия ред – пътя, по който трябва да се мине (напр. *Prođi ovuda* (Мини оттук)). Правилността на системата е нарушена в две точки. Първо, формата *tamo* (натам) не означава вече само цел на движение, а и (отдалечено) място, вместо наречието *onde* (там), което днес се чувства архаично и книжно⁵⁵. Второ, въпросителното наречие *kuda?* (накъде) вече не означава само 'koјim putem?' (по кой път), а и 'prema kom cilju?' (към коя цел), вместо наречието *kamo* (накъде), което днес е предимно хърватско.

Наречия за начин

10.4.1. Същите три основи срещаме при наречията за начин и за количество:

<i>kako?</i> (как)	<i>ovako</i>	<i>tako</i>	<i>onako</i> (така)
	(така)	(така)	
<i>koliko?</i>	<i>ovoliko</i>	<i>toliko</i>	<i>onoliko</i>
(колко)	(толкова)	(толкова)	(толкова)

Например, учителя ще каже *Ovako se piše* (Така се пише) за думите, които самият той е написал на дъската, *Tako se piše*, гледайки онова, което ученикът пише в тетрадката, *Onako se piše*, посочвайки тетрадката на някой друг, по-отдалечен ученик. *Ovoliko novca* (Толкова пари) би се

55 Тази разлика е започнала да се губи и при въпросителните наречия (първа колона) и при онези за близост (втора колона), затова в говоримата реч по-чести са формите като *Gde ideš?* или *On je došao ovde*. Граматиките обаче признават като правилни само формите за цел на движение, следователно *Kuda (kamo) ideš?* (Къде отиваш) и *On je došao ovamo* (Той дойде тук).

отнасяло за парите, които държа в ръка, *toliko novca* – за парите на моя събеседник, *onoliko novca* – за парите, които са далеч и от двамата или за които се сещаме от миналото. Когато пространствените отношения не са прецизирани, ще се употребят наречията *tako* и *toliko*, напр.

Kako je želeo, *tako* mi se i dogodilo. (Както искаше, така и му се случи)

Primera ima *toliko* da ih je teško nabrojati.

(Примери има толкова (много), че е трудно да се изброят)

Наречия на *ne-*, *ni-*, *i-*, *sva-*

10.4.2. Със същата първа част, която видяхме при неопределените местоимения в 7.6, имаме и няколко наречия за място, време и начин:

gde? (къде)	kud(a)? (къе, накъде)	kad(a)? (кога)	kako? (как)
negde (някъде)	nekud(a) (някъде, нанякъде)	nekad(a) (някога)	nekako (някак)
(svagde), svuda(svukuda), (всякъде)	svud(a) (всякъде, навсякъде)	(svagda), uvek (всякога, винаги)	svakako (всякак)
nigde (никъде)	nikud(a) (никъде, наникъде)	nikad(a) (никога)	nikako (никак)
igde (където и да е; някъде)	ikud(a) (където и да е; някъде (нанякъде))	ikad(a) (когато и да е; някога)	ikako (както и да е; някак)

Наречията в първата колона показват място, а във втората – цел на движение. Вместо системните форми *svagde* (всякъде) и *svikuda* (навсякъде) днес много по-често се употребява наречието *svud(a)*. В третата колона *svagda* (всякога) е предимно архаично, отстъпвайки място на наречието *uvek* (винаги).

Отрицателни наречия

Наречията в четвъртия ред се употребяват с двойно отрицание:

Ne vidim ga nigde. (Не го виждам никъде)

Ne idem nikuda. (Не отивам никъде)

Nikada ga nisam video. (Никога не съм го виждал)

To nikada ne želim. (Никога не искам това (изобщо не го искам))

Наречията от петия ред се срещат във въпроси или условни изречения:

Jesi li ga igde video? (Виждал ли си го някъде?)

Ako ikuda pođeš... (Ако заминеш нанякъде...)

Noće li se to ikad završiti? (Това ще завърши ли някога?)

Da sam ikako mogao, došao bih. (Ако можех, щях да дойда)

10.5. СЛОЖНИ НАРЕЧИЯ

Сложните наречия възникват главно при сливане на предлог с някоя друга част на речта. Това може да бъде предлог + съществително, напр. *dogodine* (догодина),

izjutra (сутрин), *smesta* (веднага), *začudo* (за общо учудване), *pobogu* (за бога), *uvis* (нагоре), *nizbrdo* (надолу), *predveče* (привечер), *uspūt* (от *uz put*) (пътьом, по пътя) и т.н.; предлог + прилагателно, напр. *naveliko* (до голяма степен, много), *izdaleka* (отдалеч), *ubuduće* (в бъдеще), *ukratko* (накратко, с две думи), *doskora* (доскоро) и т.н.; предлог + наречие, напр. *zamalo* (насмалко), *unazad* (назад, заднешком), *odranije* (от по-рано), *naovamo* (насам), *otad* (и *od tada*) (оттогава); предлог + местоимение, както в *zatim* (след това), *potom* (после), *stoga* (затова), *nadasve* (повече от всичко, над всичко) и т.н.

Наречия с предлог

Някои наречия, в съчетание с предлог, променят формата си. Така

ВМЕСТО	СЕ КАЗВА
* <i>do gde</i>	<i>dokle</i> (докъде)
* <i>od gde</i>	<i>odakle</i> (откъде)
* <i>do ovde</i>	<i>dovde</i> (дотук)
* <i>od ovde</i>	<i>odavde</i> (оттук)
* <i>do tu</i>	<i>dotle</i> (дотук)
* <i>od tu</i>	<i>odatle</i> (оттук)
* <i>od dole</i>	<i>odozdo</i> (отдолу)

Подобно на това, макар че е възможно съчетание *do tamo* по-често се казва *donde* (дотам); вместо рядкото *od tamo*, по-добре е *odande* (оттам), а освен *odgore* имаме форма *odozgo* (отгоре).

10.6. СТЕПЕНУВАНЕ НА НАРЕЧИЯТА

Всички наречия, възникнали от качествени прилагателни, могат да се степенуват. Сравнителна степен винаги е равна на сравнителната степен на среден род на прилагателните, а превъзходната – на превъзходната степен на среден род (следователно, с добавяне на префикса *naj-* към сравнителната степен). Например, от наречията, които дадохме в 10.3, сравнителна и превъзходна степен биха гласели *brže/najbrže* (по-бързо/най-бързо), *lepše/najlepše* (по-хубаво/най-хубаво), *dalje/najdalje* (по-далеч/най-далеч; по-нататък/най-нататък), *mirnije/najmirnije* (по-спокойно/най-спокойно).

Неправилни форми за степенуване

С изменена основа са сравнителната и превъзходната степен на *dobro (bolje/najbolje)* (добре, по-добре, най-добре), *loše* или *rđavo (gore/najgore)* (зле, по-зле, най-зле), *mnogo (više/najviše)* (много, повече, най-много), *malo (manje/najmanje)* (малко, по-малко, най-малко). От наречието *blizu* (близо) степените на сравнение са *bliže* (по-близо) и *najbliže* (най-близо).

